

A szomszédok kara után egy *Epilógus* című vers következik. Ez egy külön tanköltemény a tankölteményen belül. Radnóti Mikós *Erőltetett menet*ének a ritmusában (nibelungizált alexandrinban) beszél az erkölcsi relativizmusról: a megbocsátás nem a megbánásból származik, hanem a közönséges felejtésből. Amire bátran számíthat minden bűnös, ha nem kapkodja el a megbánást.

„A gyilkos, hogyha büszkén fölkél és újra lépked,
Ártatlan lesz majd másutt, mert gömbölyű a lélek.”

Az *Epilógus* tulajdonképpen ugyanazt mondja, mint a szomszédok kara, csak szándékosan. És mogorva iróniával.

Az *Epilógus* nem az utolsó vers. Utána még egy következik *Káin éneke messziről* címmel, amiben Káin hatalmas, biblikus-mitologikus szörnyetegként kiabál nekünk valahonnan a dombok mögül, panaszkodik, könyörög. Szeretné, ha valaki végre meghallgatná, ha elmesélhetne mindent, amit tud, de az is jó lenne neki, ha valaki megölné végre. De mi nem segítünk rajta.

✱

A tanköltemény egy évtizede elkészült. Meg is jelent. Talán valami hatása is lett a világ menetére, bár ez bizony egyáltalán nem látszik meg a világon... Ma úgy látom, hogy a Nagy Gyilkosság elfelejtésének a folyamata vidáman tart, csak közben beindult a huszonegyedik század is.

LACKFI JÁNOS

Álom és sokkterápia

Költő, író, műfordító

— Ilyet nem szabad írni! — mondta egy kedves, konzolidált ismerősöm, aki az *Első közlés* című rádióműsorban hallotta *Valami kés* című versemet. — Jó, jó — fűzte hozzá —, álmodik bolondakat az ember, de azt jobb elfelejteni, spongyát rá.

A költemény egy olyan álmom leírása, mely (amennyiben egyáltalán hihetünk a szerző vallomásának, vagyis az enyémnek) szinte egy az egyben megjelenik a következő versben:

VALAMI KÉS

*Álmomban egy angyal rám parancsolt
öljem meg sorra gyerekeimet,
és nem vitáztam, lázadoztam akkor,
mintha törvény lenne, hogy így tegyek.*

*Fegyverem nem volt, borzadok, vonítok,
ha újra kísért az a jelenet,
miként próbáltam — botcsinálta gyilkos —
facsarni annyit óvott testüket.*

*Azon voltam, hogy minél kevesebbet
szenvédjenek — sehogyse sikerült —
nem ellenkeztek, de életképesebbek
voltak a vártnál a szervek ott belül.*

*És felébredtem, se könnyek, se verejték,
csak szívemről egy vékony réteget
hámozott le valami kés: az emlék
csontvelőmben még most is ott remeg.*

Nem tudom, egyetértsek-e laikus ismerősömmel. Helyes lenne az álmok rémeit képtelen fantazmagóriákként elhessegetni akaró megközelítés? Menjünk csak vissza az élmény nullpontjához! A mondtott álmom után valóban zsibbadtan és izzadtan ébredtem, szüntelen belső remegés uralkodott rajtam, kábultan lógattam le lábam az ágy széléről. A beteg kap úgy rohamában gyógyszer után, az alkoholisták üveg után, ahogy én kaptam fel azon melegében a füzetet és a tollat. Most két akkori szövegváltozat van a szemem előtt, és hosszasan kellett böngészgetnem a vonalas lapokat, mire kiderítettem, melyik az első, melyik a javított. Sajátságos módon, sok-sok más kézírattal szemben, itt a tisztázat a piszkozat. Alighanem olyan sokkoló volt az élmény, hogy az első, gyógyító, szinte áthúzás nélküli változat után megpróbáltam hosszabban, vívódóbban értelmezni azt.

A két első variáns között kevés a különbség, de az a kevés igen jelentős, és talán kellően megvilágítja, miként mozdult el a költemény a személyes érdekű naplójegyzettől az általánosan befogadható, mindenkire vonatkozatható mű irányába. Az első fogalmazásban az angyal parancsára jött reakció így hangzik: „nem tűnt abszurdnak, hogy így tegyek”. Az „abszurd” napjainkban lépten-nyomon alkalmazott, jószerivel levitézlett esztétikai kategória. A miniszter abszurdumnak nevezi... Zsanett számára olyan abszurd, hogy Norbi elhagyta... Ma már tapintatosan mindent abszurdnak nevezünk, amiről azt gondoljuk, hülyeség vagy szemétség. Vajon ezért olvassuk a második fogalmazványban inkább ezt: „mintha törvény lenne, hogy így tegyek”? Nyilván nem csak ezért. A Teremtés könyvében találunk nagyon hasonló esetet, jóllehet ez elsőre fel sem ötlött bennem: Ábrahám Isten parancsára elindul, hogy feláldozza fiát, Izsákot. A köznapi képtelenség felől tehát a nagyobb kultúrtörténeti mélység felé indult meg a szöveg. Hasonlóképpen alakult át a „Nem vitáztam, nem is feleseltem” ezzé a kitévellé: „És nem vitáztam, lázadoztam akkor”. A lázadás megint csak a lázadó angyalokat, az Isten ellen lázadó nép képzetét erősíti a gyermektegy feleseléssel szemben. Tágul a szemhatár, egy nagyon is behatárolt kis esemény horizontja.

A sorvégi „akkor” sem csupán a jambikus lejtés töltelékeleme, magába foglal sok kavargó gondolati irányt, melyek a végső változatból kimaradtak. Indirekt módon ott rejlik benne, hogy csak *akkor* nem lázadoztam, ébredve az ember rögtön tiltakozik rémálma ellen. Az em-

berésszel felfoghatatlan eseménnyel való szembenézés dadogó kommentárokat, didaktikus magyarázat-kísérleteket is szült. Ceruzával a lap szélére jegyeztem például a következőket: „Csak így, utólag rémülök meg: annyi / virrasztás, seb és láz és oltás után / egy káprázatot törvényként elfogadni...” Ugye milyen jó, hogy kimaradt ez a kínos, prózaszagú magyarázkodás? Én legalábbis örülök neki. Kimaradt, és mégsem maradt ki. Tömörebben, töményebben, észrevétlenül beépült a vers anyagába, mint Istenben boldogult Kőműves Kelemenné hamvai a habarcsba. A „csak így utólag rémülök meg” ott van már az emlegetett „akkor”-ban, de a vers végére is kiugrattam. Az eredeti múlt idő helyett, miszerint „az emlék / csontvelőmben fáj és remegett”, a végleges „még most is ott remeg” kifejezi az utólagos borzadályt, mégpedig jóval kevésbé szájbarágósan, mint a korábbi elképzelés. A gyerekek feletti „virrasztás, seb és láz és oltás” (szószátyár fogalmazás) pedig jóval beljebb került a versbe, nem afféle magyarázó függelék, hanem a tudatfolyamat szerves része. A „törni, facsarni a / vékonyka, fehér testeket” túlszimbolizált slamposágát ugyanis előbb a puszta „fehér testeket” majd az „annyit óvott testüket” jelentésgazdagabb, múltat és álmat egybenyitó igeneve oldotta.

Nehéz volt megállni a sajnálat kinyilvánítása nélkül is, pedig így utólag látom, mekkora hibát sikerült elkerülni. Az álmomban megölt gyermekeim iránti (jól érthető) fájdalmas szánalmamat ki kellett irtanom a versből, s ez a kéziratban is kimutatható. A „minél kevesebb kín” teatralitása és a „pedig szegények nem is ellenkeztek” könnyfakasztása helyére a jéghideg „minél kevesebbet szenvedjenek” került, hiszen egy ilyen extrém élményt tárgyaló szövegben a neveltségességet kockáztatja minden érzelmeskedés.

A mai magyar költészet egyik anyanyelvének mondható, jambikus lejtésű sorok nagyjából követik a Shakespeare-sonettek vívódó hímrím-nőrim és tízes-tizenegyes váltakozását. Ez azért fontos, mert ami ott két szerelmes test és lélek vergődése, egymásba gabalyodása, az itt a gyermekeim teste és az én testem közötti küzdelemmé válik. A vívódó forma szerelmes dulakodása hátborzongatóan felel az érzelmi lüktetés réges-régi hagyományával. Szerelem ez, szeretet, éppolyan gyilkos, talán oidipuszi küzdelem, mint a szerelmeseké. Ha freudista lennék, bizvást állíthatnám, hogy álmomban azért akartam megölni gyermekeimet, nehogy letaszítsanak trónomról a nemzedékek harcában, mint valami agg Lear királyt. Esetleg én vagyok Goya barbár festményéről a gyermekeit felfaló Kronosz. És persze Ábrahámként mindannyian „halálra nemzzük” gyermekeinket, azért adunk nekik életet, hogy az később elvételessék tőlük...

A versben a metszet felezi a sort (megint a kettősség, akár szülő és gyermekei kettőssége!), vagyis öt szótag után következik cezúra. Ez alól három hely kivétel. Nem állítom, hogy tudatosan szerkesztettem így, dehogy! Utólag azonban nagyon is logikusnak tűnik, hogy így történt. Sok ezer verssor lefordítása és megírása nyilván rávezetett az efféle taktikai fogásokra. Ott van rögtön az első sor, mely egy szótag-

gal rövidebb a kelleténél. Miért nem bírtam hozzá tapasztani azt az átkozott egyetlen töltelékszótágot? Talán mert így elharapott felütéssel, brutálisabban kezdődik a vers. És a sormetszet is átcsusszan, kettévágja az angyalt (an-gyal), kinek angyali volta felől amúgy is kétegyeink ébredhetnek. A másodszeri vétés a „szenvedjenek — sehogyse sikerült” sorban következik, itt a se-hogyse metszetik kettőbe. Persze, mert valóban NEM sikerült. SE és HOGYSE. Akárcsak a metszet középre helyezése. Aztán ott van a „mintha törvény lenne” sorkezdet, itt ugye a cezúra a „len-ne” két szótagja közé esik. Mert nem van, hanem csak len-ne. Szóval nem törvény: a „lenne” szó itt mondhatni kettéhasadt kőtábla, ráadásul az Istent jelképező létige formájaként (hiszen hallhattuk, Jahve azt üzenté Mózesnek: „én vagyok, aki VAN”. A gyilkosság borzalma magát a létigét, a lét-okot szabja kettőbe).

Mindezeket, s más, termékeny hibákat sem én írtam bele a versbe, hanem a költészet írta velem. A jelenlegi szöveg körülbelül fél óra rutinmunkával kifogástalan formába simítható, ám úgy elveszti természeti képződmény illúzióját keltő érdesített, lemart felületét. Ezzel érzésem szerint jóval nagyobb hibát követtem volna el, mint a mostani, látszólagos pongyolással. Amit a réven nyerek, elveszíttem a vámon. Ki hiszi el a kiglancolt, lelakozott formába zárva ezt a vonaglást?

Rengetegszer olvastam már fel késes versemet nyilvánosan, mégis, ma is kiver ilyenkor a hideg verejték. Ha pedig apró formai-tartalmi jelzésekkel sikerült elég hatékonyan magamtól eltávolítani, s az általánoshoz közelíteni a túlon túl bensőséges élményt, akkor talán remélhetem, hogy még sokaknak sokszor beleborsózik a háta.

MARNO JÁNOS

Izsák és kos

Költő TERELD

*a szót, vissza a csonthoz, tereld újfent
a kertre, vesződés nélkül, vesződjön
vele az ördög, tereld a szót másra,
mondd, amit álmodban (sem) gondolsz; aludj,
más szóval, aludd ki magad a kertben,
tereld a szót álmodban a kecskére,
mely egy sportpályán legel, elhagyottan,
a kapufához kötözve; szólítsd meg
most, tereld a szót a harangzúgásra,
vagy lökd vissza őt a szakadékába,
még harangszó előtt; vagy rúgd csak jól ol-
dalba. Nosza, tereld a szót a nyájra.*